

NHHs første lærere. En fargerik forsamling.

Av Rolf Jens Brunstad

I Norges Handelshøyskoles første årsberetning, for året 1936/37 står følgende å lese på side 5:

“Efter de vedtatte planer skulde høiskolen ved sin igangsettelse få følgende videnskapelige lærerstillinger:

*et professorat i samfunnsøkonomi,
et professorat og et dosentur i bedriftsøkonomi,
et dosentur i handelsgeografi,
et dosentur i rettslære.*

Til dosenturet i rettslære meldte det sig ingen ansøkere. ....

Til å bedømme ansøkerne til de andre stillingene blev det nedsatt særskilte bedømmelseskomitéer, ...

Bedømmelseskomitéen for professoratet i samfunnsøkonomi bestod av professor dr. R. Frisch, Oslo, professor dr. Bertil Ohlin, Stockholm og professor dr. Erik Lindahl, Gøteborg.”

Dette må være den faglig sett sterkeste bedømmelseskomité som noensinne har vært oppnevnt på Norges Handelshøyskole med to senere nobelprisvinnere, Frisch og Ohlin, og Lindahl som på det tidspunkt var en av Nordens mest kjente og innflytelsesrike samfunnsøkonomer som medlemmer.

De to andre bedømmelseskomiteene til stillingene i bedriftsøkonomi og handelsgeografi bestod også av anerkjente nordiske navn om enn ikke helt av samme format som den førstnevnte.

Videre kan vi lese fra årsberetningen:

“Overensstemmende med bedømmelseskomitéens innstilling blev dr. Kr. Schönheyder konstituert som professor i samfunnsøkonomi fra 1/10 1935.

Likeledes på grunnlag av bedømmelseskomitéens innstilling blev civilingeniør Robert Emanuel Kristensson konstituert som docent i bedriftsøkonomi. Professoratet i nevnte fag blev ikke besatt. ....

Fra 1. juli 1936 konstituertes dr. Axel Sømme og dr. Anton Mohr som dosenter i handelsgeografi. Dr. Mohrs fagkrets blev senere omgjort til handelshistorie og kolonialpolitikk.”

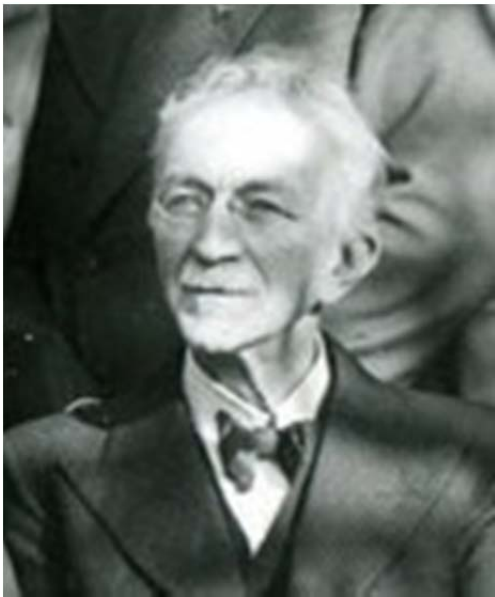
Her merker vi en megetsigende utelatelse av hvorvidt konstitueringen skjedde etter bedømmelseskomitéens innstilling.

Dette var altså høyskolens fire første lærere: Tre av dem, Schönheyder, Sømme og Mohr, ville i dag ha vært plassert på Institutt for samfunnsøkonomi. Kristenssons innpassing i dagens instituttstruktur er mer usikker. I bibliotekets magasiner finner vi tre undervisningskompendier forfattet av ham. Ett i balanselære, ett i driftsregnskap og kalkulasjon og ett i organisasjonslære. Både institutt for regnskap, revisjon og rettslære og institutt for strategi og ledelse kan således gjøre krav på ham, kanskje særlig det sistnevnte.

Alle fire var fargerike personligheter som på forskjellig vis har satt tydelige spor etter seg i også utenfor Norges Handelshøyskole.

La oss begynne med de to førstnevnte. I tillegg til deres rent faglige innsats led de begge den vanskjebne at de var lærere for en av Norges mest kjent forfattere, Agnar Mykle, og ble dermed gjenstand for ikke helt smigrende omtaler i Mykles skandaleombruste nøkkelroman fra sin studietid ved NHH, "*Sangen om den røde rubin*".

Kristian Gottlieb Fredrik Schönheyder

ble født i Kristiansand i 1874 og kom fra en gammel dansk-norsk embetsmannsfamilie. Han tok juridisk embetseksamen i 1897 og var noen år privatpraktiserende jurist i Kristiania. Av kuriosa om hans person kan nevnes at hans første utgivelser var av skjønnlitterær art. I 1905 ga han ut skuespillet "*Statuen av Dorin*" som aldri ble oppført, og to år senere utga han anonymt romanen "*Elskov*", som heller ikke ble noen suksess til tross for den pirrende tittelen. Hans første vitenskapelige artikkel "*Grenseverdien og kapitalrenten*" kom i 1906, og i 1909 leverte han inn og fikk godkjent en doktoravhandling med tittelen: "*Kapitalen som faktor i menneskets virksomhet*". Etter dette søkte han på de fleste universitetsstillinger i sosialøkonomi som ble utlyst i Norden uten å nå frem, mens han overlevde på midlertidige engasjementer, som lærer i sosialøkonomi ved NTH og Trondhjems tekniske læreanstalt og senere Oslo Handelsgymnasium. 61 år gammel fikk han altså stillingen som professor ved NHH. Skal vi tro Mykle og andre samtidige var han ingen stor suksess som foreleser. Professoren holdt "*akademiske, bleke prekener til fordel for en hensovnet, uvirkelig, liberalistisk økonomi*". I *Sangen om den røde rubin* skildres også hvordan Mykle blir innkalt til muntlig eksaminasjon hos professoren, men overviner sin lammende eksamensnervøsitet da han oppdager at professorens bokhyller er fullstendig tomme bortsett fra en bok ...

”Det var en lærebok skrevet av professoren selv, hans eneste bok. Den stod i hyllen! Han hadde i et blunk fattet den gamle professors skjensel og fattigdom. I den ytterste takknemmelighet tenkte han: jeg har aldri sett maken til akademisk narraktighet.”

Denne boken “Hovedpunkter i økonmiens teori og politikk” utgitt på Olaf Norlis Forlag i 1934, kan vi finne her i utstillingen.

Fremstillingen av Schönheyder som en mislykket narr yter ham neppe full retferdighet. Han publiserte et for sin tid meget stort antall vitenskapelige artikler. I en artikkel om Schönheyder i Sosialøkonomen nr. 5 1984 avslutter Jens Christian Andvig med følgende:

“Likevel var det noe ved Schönheyder som fikk internasjonalt kjente økonomer som Frisch til å respektere ham. Og vurdert opp mot de norske økonomene han hadde konkurrert om professorater med (som Aarum, Keilhau og Wedervang) var han utvilsomt mer teoretisk original og hadde større evne til selvstendig å håndtere logisk relativt store konstruksjoner. Han kan antakelig regnes som den første originale modelbygger i norsk sosialøkonomisk historie”

Han døde 79 år gammel i 1953.

Robert Emanuel Kristensson

var svensk. Født i 1896 var han 39 år da han ble konstituert som dosent. Han var utdannet ved Kungliga Tekniska Högskolan og Handelshögskolan i Stockholm, og hadde en variert praksis i svensk industri, som amanuensis ved Handelshögskolan, som bedriftsleder og som forsker i U.S.A., før han ble ansatt ved Norges Handelshøyskole i 1935. Bergen og Norges Handelshøyskole forlot han umiddelbart etter den tyske invasjonen i 1940. Han fortsatte sin akademiske karriere som professor i økonomi og organisasjon ved den tekniske høyskolen i Stockholm. Hans bakgrunn og faglige interesser er nokså parallelle til Høyskolens senere rektor, professor Rolf Waaler.

Mykles omtale av ham er om mulig enda mindre flatterende enn omtalen av Schönheyder:

“Han slet nu iherdig for å spe opp sitt svensk med norske gloser; en ikke liten del av timene gikk med til filologiske debatter. Noe tak på læreryrket hadde han ikke, han var den sletteste foreleser Ask hadde møtt.

Hans smil var menneskevennlig og englegodt. Han var som en munk som prøvde å spille rollen som idrettsprest”

”Han tilhørte en mild religiøs sekt som gikk under navn av Oxfordbevegelsen. Det kunne Ask ha tilgitt ham hvis han hadde holdt sin religiøse overbevisning for seg selv; vanskeligere ble det, da mannen førte sine synspunkter inn i faget og vitterlig grunnet bedriftsøkonomien på menneskevennlighetens prinsipp.”

”Professorens, og bedriftsøkonomiens, overordnede prinsipp skulle være: «att tjäna människorna». Da følte Ask seg lurt”

Jeg har allerede nevnt Kristenssons tre kompendier som alle finnes i utstillingen. Det siste av dem, “Grunddragen av företagsekonomisk organisationslära” har et interessant forord, der står det nemlig:

“Det har lagts vikt på att behandla organisationen ut fra synpunkten av ett örverordnat ledande mål: att tjäna människorna ... “

Mens Schøheyder og Kristensson begge hadde forlatt Norges Handelshøyskole lenge før min tid, har jeg personlige minner knyttet til Sømme og Mohr som jeg begge har opplevd som forelesere.

Axel Christian Zetlitz Sømme

ble født i Stavanger i 1899. Som navnet antyder hadde han en solid borgerlig bakgrunn, faren var grosserer, skipsreder og konsul. Men den unge Sømme ble tidlig i studenttiden politisk radikalisert av inntrykkene av den første verdenskrig, jobbetiden og den russiske revolusjon. Han knyttet seg i 1919 til den venstreradikale akademikergruppen Mot Dag, og var aktiv på Arbeiderpartiets venstreside. I en periode i 1924 var han redaktør for Rjukan Arbeiderblad, og han ga i 1933 ut skriftet "En norsk treårs plan" på Det norske arbeiderpartis forlag sammen med sosialøkonomen Ole Colbiørnsen. Boken finnes her i utstillingen.

Denne bakgrunnen gjorde han neppe til en ønsket kandidat til handelsgeografidosenutret blant de konservative bergenske kjøpmenn i Foreningen for Norges Handelshøyskole.

Faglig sett hadde han imidlertid sitt på det tørre. Han begynte riktignok å studere historie og ble cand.philol. i 1924 med historie hovedfag. I 1927–29 gjennomførte han videregående studier i økonomisk geografi i Paris, og han ble dr.philos. 1931 på avhandlingen *La Lorraine métallurgique*.

Som Sømmes faglige hovedarbeid regnes verket *Jordbrukets geografi i Norge* med atlas og tekstbind. Her vises ulike jordbruksregioner, dannet gjennom samspillet mellom naturvilkår og sosiale forutsetninger. 1962–65 ledet han et prosjekt om en mer gjennomtenkt bruk av de ressursene som ligger i Norges fjellområder, publisert i *Fjellbygd og feriefjell*. Han redigerte også samleverket *A Geography of Norden*.

I min studietid var Sømme respektert blant studentene som en nestor innenfor sitt fag, men han var også betraktet som noe av en original og det gikk vandrehistorier om hans distraksjon, som for eksempel den følgende:

På denne tiden var hvert hus utstyrt med et rundt bosspann av galvanisert jernblikk som skulle plasseres på gaten utenfor huset til avhenting av renovasjonsvesenet. En morgen skal Sømme ha spasert ut av sitt hjem med dokumentmappen i den ene hånden og bosspannet i den andre, hvorpå han sirlig plasserte dokumentmappen på gaten utenfor huset, mens han noe senere dukket på sitt kontor på NHH stadig med bosspannet i hånden.

Selv hadde jeg ikke geografi som valgfag, men jeg opplevde Sømme som foreleser en gang ved overrekkelsen av avgangsvitnemål til mitt kull i 1969. Dette året fylte Sømme 70 år og skulle gå av for aldersgrensen. Muligens av den grunn hadde man plukket ham ut til å holde det som i programmet var oppført som "Tale til de nye kandidater". Der satt vi ca. 200 gutter og 3 jenter, og ventet at den ærverdige professoren skulle si noen få velvalgte ord om og til oss. Det fikk vi ikke, derimot fikk vi en drøy times detaljert og svært rosende foredrag om professoren selv, som sluttet omtrent som følger: "Til slutt vil jeg takke min kone Johanne. Uten hennes støtte ville jeg ikke ha blitt den verdensberømte geograf jeg er i dag".

Det var åpenbart intet i veien med Sømmes selvtillit.

Også i mange år etter sin fratreden var Sømme daglig å se på sitt kontor på høyskolen. Han døde 92 år gammel i 1992.

Anton Mohr

ble født i 1890 i Bergen, som sønn av den berømte korngrosserereren Conrad Mohr. Mohr var klart den fortrukne kandidat til en stilling i handelsgeografi blant kjøpmennene i Foreningen for Norges Handelshøyskole i Bergen. Allerede i 1933 hadde de ansatt Mohr i en stilling for å bistå med den faglige planlegging av høyskolen og han var blitt forespeilet at han ved opprettelsen av skolen skulle få et professorat. Problemet var at kjøpmennene, som det praktiske livs menn de var, hadde oversett de faglige formaliteter rundt professor- og dosentansettelser.

Stillingen måtte utlyses og på utlysningstidspunktet var Mohr *incomunicado* på reise i Asia. Løsningen ble at foreningen søkte for ham. Problemet var imidlertid at Mohr neppe hadde faglig kompetanse til et dosentur i handelsgeografi.

Som Sømme tok Mohr historisk filosofisk embetseksamen med hovedfag i historie i 1915. Mohrs første bok "*Kampen om Tyrkisk Asien. Bagdadbanen.*" kom ut i 1917. I 1923 tok han doktorgraden på avhandlingen "*Kampen om Nilen 1882-1898*". Fra 1926 til 1931 var han universitetsstipendiat i politisk geografi ved Universitetet i Oslo. I disse årene skrev han bøkene "*Kampen om oljen*" (1925) og "*Tragediens siste akt*" (1932). Ut fra de tre førstnevnte titlene og andre av de ca 30 bøkene Mohr skulle komme til å skrive, blant annet et trebinds verk om Napoleon, kan vi si at Mohr neppe var noen forsker i moderne akademisk forstand hverken i geografi eller historie. Men han var en meget begavet historieforteller og popularisator. Bedømt etter akademiske kriterier hadde han dermed ingen sjanse mot Sømme i kampen om dosenturet i handelsgeografi.

Løsningen ble igjen pragmatisk. Det ble konstituert to dosenter i handelsgeografi, man hadde jo stillinger til overs siden hverken professoratet i bedriftsøkonomi eller dosenturet i rettslære var blitt besatt, samtidig som man i årsberetningen lot være å nevne hvorvidt konstitueringen var i tråd med bedømmelseskomitéens anbefaling.

Den fjerde av de nevnte bøkene, *“Tragediens siste akt”*, fortjener kanskje litt mer omtale. Den omhandler forhandlingene i den belgiske byen Spa, som ledet frem til våpenhvilen 11. november 1918. I sin minnetale til Vitenskapsselskapet over Anton Mohr etter hans død i 1968, hevdet Axel Sømme at Mohr hadde spesielle forutsetninger for å skrive nettopp denne boken. Faren, Conrad Mohr var tysk konsul og en personlig venn av den tyske keiseren, og keiseren var en fast gjest i Mohrs patrisiervilla, Stupet, på Fjøsanger under sine årvisse besøk til de vestnorske fjorder med yachten Hohenzollern i årene før den første verdenskrig. Anton Mohr kjente dermed Keiser Wilhelm personlig.

I minnetalen kommer Sømme også inn på Mohrs virke som dosent og senere professor i økonomisk historie på NHH. Han likte å forelese over det som tilfeldigvis opptok ham i øyeblikket og hans forelesninger var også meget populære og godt besøkt av studentene, men han ønsket ikke at studentene skulle velge økonomisk historie som valgfag, noe som ville ha medført at han mer systematisk måtte tenke igjennom hva som skulle være et rimelig pensum i faget. Dette er bakgrunnen for den berømte vitsen om Mohr: *“Student NN ønsket å studere økonomisk historie på NHH, han fikk lov av far men ikke av Mohr.”*

Mohrs geografiske dimensjon lå særlig i at han var glad i å reise og kanskje særlig til fjerne himmelstrøk, og han likte også å fortelle fra og skrive om reisene sine. Fra 1920 og frem til sin død var Mohr fast ansatt i Aftenposten med plikt til å skrive to artikler per måned. Det ble mer enn det. I alt skrev han over 1300 artikler, den siste kom på trykk samme dag som han døde.

Av andre kuriosa kan nevnes at under den annen verdenskrig da begivenhetene gjorde det umulig for ham å fortsette sin reisevirksomhet, fordrev han tiden med å skrive tre barnebøker: *“Nesten som et eventyr. Med Anne og Berit gjennom Afrika”*, *“Eventyret fortsetter. Med Anne og Berit gjennom Asia”*, og *“Eventyret slutter. Gjennom Amerika med Anne og Berit”*.

Da jeg begynte som student ved NHH i 1966 hadde Mohr allerede vært pensjonist i 6 år. Likevel har jeg vært så heldig at jeg har fått oppleve ham som foreleser. Det var våren 1967. Krisen i Midtøsten var i ferd med å dra seg til og det var temaet for en temakveld i Klubben. Det skulle komme en kjent foredragsholder fra Oslo, jeg husker ikke hvem. Møtet begynte men foredragsholderen dukket stadig ikke opp. Kvelden så ut til å ende i en gedigen fiasko. Da var det plutselig et lyst hode som fikk en idé: *“Vi ringer til Mohr”*. På et kvarters varsel ankom Mohr i drosje, hvoretter han uten manus og helt uten forberedelse fullstendig trollbandt forsamlingen med en times foredrag om bakgrunnen for konflikten.